

Uloga vjeronauka u njegovanju zavičajne baštine prema HNOS-u

Jadranka Garmaz*

Sažetak

Polazeći od odgojne uloge suvremene škole, autorica argumentira ulogu vjeronauka u njegovanju zavičajne, osobito kulturne i vjerske baštine, te njegovu važnost u poznavanju vlastitih duhovnih, povijesnih i kulturnih korijena. U središnjem dijelu podastire kataloške teme iz vjeronauka za osnovnu školu koje osobito obiluju navedenim sadržajima. U trećem, završnom dijelu, autorica predlaže neke metodičke pristupe i metode koje su osobito prikladne za rad sa sadržajima zavičajne baštine u vjeronauku.

Glavni rezultati upućuju na nemjerljivu ulogu vjeronauka u upoznavanju i očuvanju zavičajne, osobito kulturne i vjerske baštine našega naroda, te na njegovu integracijsku ulogu u pitanjima vjere i kulture. Na putu ukupna humaniziranja čovjeka i osposobljavanja za oblikovanje vlastita života i temeljnih općeljudskih vrijednosti u svjetlu kršćanske vjere i na temeljima kulturnopovijesne i duhovne baštine našega naroda, vjeronauk omogućuje da učenik izgradi svoj i očuva nacionalni identitet.

U školskom je kurikulumu neprocjenjiva vrijednost vjeronauka u ostvarenju odgojnih i socijalizirajućih ciljeva suvremene škole, a njegova obrazovna postignuća unutar kojih se nalaze i sadržaji zavičajne baštine su pripomoć i garancija očuvanja svekolikoga kulturnopovijesnog i vjerskog identiteta našega naroda.

Ključne riječi: odgojna uloga vjeronauka, kulturna i vjerska baština, Plan i program vjeronauka, iskustveno učenje.

Uvod

Uloga religije neporeciva je u povijesnoj i kulturnoj predaji različitih ljudskih skupina. Naša povijest i naša sadašnjost, vjerujemo i naša budućnost, snažno su označene kršćanstvom. Ono je element koji obilježava identitet našega naroda¹,

* Dr. sc. Jadranka Garmaz, docent na Katedri religiozne pedagogije i katehetike Katoličkoga bogoslovnoga fakulteta Sveučilišta u Splitu.

1 Prema: M. Šunjić, *Sačuvati hrvatski nacionalni identitet*, u: S. Baloban (ur.), *Hrvatski identitet u europskoj uniji*, Zagreb, GK, 2003, str. 99–115, ovdje str. 114. Tri glavne komponente koje određuju nacionalni identitet su ove: narod i njegov karakter (npr. pripadnost zapadnoeuropskoj kršćanskoj tradiciji i svjetonazoru, homo faber, tolerancija, ali otpornost i upornost itd.), teritorij i geopolitički

kao i cijeloga europskog kontinenta, u njegovim povijesnim i kulturnim korijenima² kao i u činjenici da je naš život izgrađen na kršćanskim vrednotama povezan s njima.

Katoličanstvo oduvijek pripada hrvatskome narodu u kojemu se široko i duboko ukorijenilo, te postalo snaga, kvasac njegove povijesti, njegove kulture, njegova angažmana u stvaranju civilnoga suživota. Postoje bezbrojni izrazi u umjetnosti koji su nadahnuti kršćanskom vjerom. Spomenimo samo arhitekturu, književnost, glazbu, kršćanske blagdane koji su postali dio naše tradicije i kulture, svakodnevno sudjelovanje kršćanskih zajednica i katolika pojedinaca u društvenome životu, kršćanske simbole i znakove koji su postali dio našega svakodnevnog iskustva i sl.

I. Odgojno djelovanje suvremene škole i uloga vjeronauka u njoj

1.1. Odgojni i socijalizirajući ciljevi prema HNOS–u³

Zadaća javnih škola u demokraciji nije samo obrazovati mlade, promicati znanstvenike, stručne radnike i nositelje kulture. Njezina je temeljna zadaća šira od toga.⁴ Ona mora pomoći djeci i mladima da postanu svjesni i odgovorni građani koji će se moći suočiti s izazovima kulture i svijeta u kojem živimo; pomoći im da razviju slobodno mišljenje i da kritički prosuđuju različite ponude suvremenoga svijeta; da mogu kreativno i kvalitetno djelovati te da djeluju u skladu s moralnim normama. Bez razvijenoga kritičkog duha mladi će sve više postajati žrtvama različitih modernih totalitarizama, osobito onog liberalističko–materijalističko–konzumističke matrice. Zadaća je škole da pomogne mladome čovjeku da postane više čovjek, i to na svim razinama: intelektualnoj, estetskoj, socijalnoj, moralnoj, duhovnoj.

Naš obrazovni standard želi školi u tome u mnogome pomoći, pa tako među ostalim traži reviziju postojećih sadržaja koji se poučavaju. No važniji od samoga sadržaja jesu načini poučavanja te još više načini življenja unutar školskoga prostora. Učenicima nije potrebno sadržajno više poučavanja o nekim problemima ili temama, nego ih treba uputiti kako da steknu i usvoje ona ponašanja, one načine razmišljanja koji će im pomoći nadvladati te probleme. Pisana ili izgovorena riječ

položaj (granica zapadnog i istočnog kršćanskog svijeta, izloženost osvajačima, posebno prodiru Osmanskoga Carstva, srednjoeuropski i pomorski položaj itd.), te povijesno iskustvo i želja za zajedništvom (tj. aktivni osjećaj identiteta).

2 Ako je identitet istovjetnost sa sobom, jednakost onome po čemu nešto ili netko jest, onda je kulturni identitet sinteza svih materijalnih i duhovnih kulturnih tvorevina i djelatnosti, što ga čini zasebnim, vlastitim, autohtonim, znači i autentičnim. Prema: N. Skledar, *Simboli: socio–kulturni identitet*, u: *Simboli identiteta*, Zbornik HED, Zagreb, 1991, str. 7–19. O jezičnom identitetu više u: A. Bežen, *Hrvatski jezični identitet u procesu globalizacije*, u: S. Vrcić–Mataija / V. Grahovac–Pražić (ur.), *Zavičajnost–Globalizacija–Škola*, Gospić, 2006, str. 53–68.

3 Usp. Nastavni plan i program za osnovnu školu, *Katolički vjeronauk*, MZOS, Zagreb, 2006, str. 336.

4 Usp. H. von Henting, *Humana škola. Škola mišljena na nov način*, Educa, Zagreb, 1997, 17.

treba dati više mjesta iskustvu, praktičnome radu i pedagogiji uzora. Tako se uz znanje težište stavlja na odgoj i razvoj osobnosti.

HNOS ostavlja mnogo prostora odgojnom djelovanju škole⁵. Nova nastava treba učenicima omogućiti ona iskustva koja se poslije traže u odraslome životu: iskustvo odgovornosti, pravednosti, solidarnosti, odlučivanja, dosljednosti i suradnje; sposobnosti prosuđivanja, razmišljanja, promatranja i samostalnoga djelovanja; otkrivanja vlastitih talenata, prihvaćanja drugih i drukčijih. Kako bismo pomogli učenicima da se razviju u zrele, odgovorne i moralne osobe, a samo takve mogu stvarati bolju budućnost, potrebni su pozitivni uzori. Stoga učitelj koji želi svoje učenike odgojiti u cjelovite osobnosti i sam mora biti takav. Teško da mladi mogu prepoznati i prihvatiti kao važno i vrijedno nešto što se takvim ne pokazuje u konkretnome životu odrasle osobe, roditelja, odgojitelja i učitelja, koja predstavlja konkretan model i uzor koji se, svjesno ili nesvjesno, oponaša.⁶ Prema tome odgojna je uloga škole i po novom obrazovnom standardu neporeciva, a odgovornost učitelja za usvajanje odgojnih i socijalizirajućih ciljeva vrlo velika.

1.2. *Vjeronauk u službi temeljnih odgojnih ciljeva*

Školski vjeronauk, kako kaže papa Ivan Pavao II, mora biti bitno označen odgojnom dimenzijom, koja je usmjerena formaciji zrelih ličnosti bogatih unutrašnjošću, nositeljica moralne snage i otvorena vrjednotama pravde, solidarnosti, mira, sposobnim za odgovorno korištenje vlastite slobode⁷. Cilj je školskog vjeronauka odgovoriti na pitanja osobe i ponuditi mogućnost da se prepoznaju i prihvate one vrednote koje su bitne za njezin opći razvoj. Čini se da za visoki postotak roditelja i učenika u Hrvatskoj školski vjeronauk predstavlja upravo mogućnost kvalitetnoga odgojnog djelovanja.

Prema novom Planu i programu vjeronauka za osnovnu školu stoji da je posebno vrijedno istaknuti odgojnu stranu vjeronauka, koji se niti, može niti smije svesti na puko posredovanje informacija i materijalnoga znanja, nego obuhvaća učenika u totalitetu njegove ličnosti, tj. obuhvaća sve bitne odgojno–obrazovne ciljeve koji omogućuju stvaralačko i integrirano učenje, kritičko promišljanje, izgrađivanje sposobnosti i stavova, životno slavljenje i svjedočenje vjere u osobnom i društvenom životu učenika. Učenicima se osobito želi omogućiti da u duhu Evanđelja i vjere Crkve svestrano i kritički prosuđuju svoj život, da upoznaju različite faze svo-

5 HNOS na mnogim mjestima ističe odgojnu dimenziju škole. Usp. npr. MZOS, *Vodič kroz HNOS za osnovnu školu*, Zagreb 2005, str. 7: U definiciji HNOS–a se izrijekom navodi da je to »cjeloviti pristup obrazovnom procesu i uključuje ciljeve odgoja i obrazovanja, odgojno–obrazovne sadržaje«. Zatim »Vodič«, str. 4 i 5, gdje se izrijekom navodi sadržaj nastavne teme, odgojni i socijalizirajući ciljevi, te posebno »primjeri odgojnih ciljeva«. Također »Vodič« str. 6, gdje se nastavni proces naziva odgojno–obrazovnim. Usporedi također »Vodič« str. 29 i 30, gdje se unutar trinaeste odrednice navode »odgojni i socijalizirajući ciljevi«, a zatim se u 22 točke objašnjava na što se odnose »odgojni« ciljevi škole.

6 Usp. »Bez odgoja nema čovjeka, nema pravednoga društva, nema budućnosti«. Razgovor s Ružicom Razum, u: *Glas Koncila*, broj 27 (1567), 4. 7. 2004.

7 Usp. NKU HBK, *Program nastave katoličkog vjeronauka u osnovnoj školi*, Zagreb 2003, str. 10–33.

jega odrastanja i izgradnje osobnosti, da usvajaju opće etičke i moralne norme, osobito načela i vrednote kršćanske vjere, te da se odgovorno suoče sa svim problemima, nadama i tjeskobama društva u kojemu žive. U tom se duhu učenicima želi ponuditi jasnoća nauka o Bogu, čovjeku i svijetu na načelima postupnosti, sustavnosti i cjelovitosti, da bi oni mogli kritički i osobno, zrelo i svjesno ostvariti svoj vlastiti kršćanski život u obitelji i društvu.⁸

1.2.1. Posebnost vjeronauka u odnosu prema drugim školskim predmetima

Svoju posebnost vjeronauka pokazuje time što religiozne i religijske činjenice, koje su dio ukupne kulture, čita svojim autentičnim religioznim i duhovnim očima i jezikom. Uz prvotnu vjersko–odgojnu zadaću, vjeronauka ima i zadaću da tumači, u duhu Evanđelja, kršćanske poruke i tradicije, temeljne vrijednosti naše kulture i civilizacije, kao što su ljudska prava, sloboda, autonomija i dostojanstvo ljudske osobe, koje su zajedničke današnjim europskim narodima i zemljama. Riječ je o temeljnim vrijednostima čovjeka, društva i ljudske kulture, o kojima Crkva, odnosno religija, mora govoriti u okviru svojih nazora.⁹

Posebnost se školskoga vjeronauka osobito očituje u njegovoj zadaći da učenicima omogući susret s osobom i porukom Isusa Krista, i tako im pomogne, u perspektivi kršćanske objave i tradicije Crkve, »istinito i sigurno« upoznati vjeru i religijsko–kulturnu baštinu kojoj pripadaju. Stoga katolički vjeronauka u školi slijedi teološke i antropološko–pedagoške temelje odgoja i obrazovanja: sustavno i što cjelovitije, dijaloški i ekumenski vrlo otvoreno upoznavanje katoličke vjere u svim njezinim bitnim dimenzijama, tj. u njezinu učenju, slavljenju i življenju.¹⁰

Vjeronaučni su sadržaji osobito koncentrirani na središnje činjenice kršćanstva, tj. na istine vjere, sakramente i moral, pa školski vjeronauka uvijek obuhvaća i objedinjuje biblijsku dimenziju, doktrinarni nauka Crkve, kršćansku tradiciju, liturgiju i sakramente, praktični život kršćana i povijest Crkve.¹¹

1.3. Katolički vjeronauka u osnovnim školama — trostruki razlozi

Katolička crkva gleda na vjeronauka u školama iz trostruke perspektive: teološko–ekleziološke, antropološko–pedagoške i povijesno–kulturne. Teološko–ekleziološka utemeljenost polazi od poslanja Katoličke crkve koja je »pozvana, poslana i dužna upoznati ljude koji to žele s porukom kršćanske vjere o Bogu i čovjeku, o najdubljim pitanjima ljudskog života svijeta«. ¹²

8 Usp. Nastavni plan i program za osnovnu školu, *Katolički vjeronauka*, MZOS, Zagreb, 2006, str. 336.

9 Usp. Isto, str. 338.

10 Riječ je o takvu »upoznavanju« koje uključuje sve bitne tjelesno–duševno–duhovne sposobnosti učenika: kognitivnu (spoznajnu), afektivnu (doživljajnu), konativnu (voljnu) i operativnu (djelatnu). Po tim odrednicama katolički vjeronauka u školi ostvaruje i potvrđuje svoju odgojno–obrazovnu cjelovitost, podržavajući pritom sveobuhvatne procese školskoga poučavanja i učenja. Nastavni plan i program za osnovnu školu, *Katolički vjeronauka*, MZOS, Zagreb, 2006, str. 336.

11 Usp. Opći direktorij za katehezu, KS, Zagreb 2000, 111–118.

12 HBK, *Program katoličkoga vjeronauka u osnovnoj školi*, NKU HBK, KS, Zagreb, 2003, str. 6.

Antropološko–pedagoško utemeljenje polazi od činjenice da školski vjeronauk ne može zaobići činjenicu fiziološkog i moralnog te duhovno–vjerničkog odrastanja učenika. Ta antropološka odrednica vjeronauka uključuje psihopedagoški, moralni, socijalni i duhovni dinamizam čovjekova odrastanja i odgoja. Školski vjeronauk stoga treba biti pomoć u sazrijevanju učenika. On uvažava potrebu njegova cjelovitoga odrastanja i humaniziranja i ne dopušta da umjetno i pasivno stoji pred kršćanskom ponudom, nego mu omogućava da kroz susret s religijom potakne temeljna pitanja života i životnoga smisla te mu u kršćanskoj perspektivi otvara životnu nadu i daje pozitivan odgovor vjere.¹³

Kulturnopovijesno utemeljenje vjeronauka vrlo je naglašeno od početka njegovog uvođenja u škole. Ono polazi od povezanosti katoličkoga vjeronauka s povijesno–kulturnom i društveno–kulturnom tradicijom i baštinom hrvatskog naroda. Katolička je crkva odigrala nezamjenjivu ulogu u »kulturnom i moralnom odgoju naroda na temeljima kršćanskog humanizma. Naša suvremena škola ne može zaniijekati kršćanske korijene hrvatske i europske kulturne baštine, koja ostvaruje svoje plodove na religiozno–duhovnom, etičkom, kulturnom, umjetničkom, filozofskom, znanstvenom, pravnom, političkom i drugim područjima.«¹⁴ Budući da današnje društvo traži pluralni i interkulturalni pristup, suvremena škola treba svima omogućiti upoznavanje, čuvanje i razvijanje vlastitog te upoznavanje i poštivanje tuđega vjerskog, kulturnog i nacionalnoga identiteta.¹⁵

Uloga vjeronauka u školi mnogo je veća nego što može izgledati na prvi pogled.¹⁶ Vjeronauk treba pomoći današnjim mladima u otkrivanju kršćanskih korijena Europe, ističući s jasnoćom ne samo ukorijenjenost kršćanske vjere u povijesti našega naroda i europskog kontinenta nego i njezino plodno trajanje i pozitivan utjecaj na različitim područjima: duhovnom, moralnom, filozofskom, umjetničkom, pravnom, političkom. To je osobito važno danas kada stara Europa sve više poriče svoje vjerske i moralne temelje. Ostajući iznutra praznom, prihvaća sadržaje koji uništavaju njezin identitet.

II. *Kulturna dimenzija vjeronauka u školi*¹⁷

Neki su od specifičnih odgojnih ciljeva suvremene škole i vjeronauka unutar nje i poznavanje vlastitih korijena te poznavanje i poštivanje drugih kultura i duhovnih vrijednosti različitih civilizacija, poznavanje vlastite religije, kao i drugih

13 Usp. J. Gevaert — R. Giannatelli (a cura di), *Didattica dell'insegnamento della religione. Orientamenti generali*, LDC, Leumann (Torino), 1991, str. 26–28.

14 Usp. HBK, *Program katoličkoga vjeronauka u osnovnoj školi*, NKU HBK, KS, Zagreb, 2003, str. 7.

15 Isto, str. 6.

16 O tome više u: Hobljaj, A., *Crkva i školstvo. Religiozna dimenzija subkonstitutivni element odgoja i obrazovanja*, u: *Bogoslovska smotra* 65 (1995) 3–4, str. 603–617.

17 Usp. *Opći direktorij za katehezu*, KS, Zagreb 2000, 73–76.

religija i njihovih različitosti unutar duhovne baštine suvremenog svijeta. U pitanjima vjere i kulture vjeronauka ima integrativnu ulogu i ponajbolje snage posvećuje integraciji kršćanske vjere u život učenika, tj. integraciji vjere u kulturu suvremenog čovjeka i društva.¹⁸ Stoga je kulturna dimenzija vjeronauka u školi jedna od njegovih bitnih i neizostavnih dimenzija.

2.1. *Vjeronauka: poznavanje duhovnih, povijesnih i kulturnih korijena*

Ako baštinu definiramo kao »ukupnost nasljeđenih duhovnih i materijalnih dobara«,¹⁹ onda je razvidna neizostavna uloga vjeronauka u očuvanju i njegovanju tih dobara, osobito duhovnih i kulturnih. Vjeronauka pronalazi svoje mjesto također u poznavanju i njegovanju kulturne i zavičajne baštine, a osobito spomenika kulture. Upravo su oni korijeni koji čine najdublju vezu s tлом, koji govore da je prisutnost ljudi na tom području, njihovih spoznaja da tu žive i da su njihovi preci stvarali prostor u kojem oni žive zajedno s njima, nešto što je nezamjenjivo u određivanju kulturnog i nacionalnog identiteta.²⁰

2.2. *Zavičajna (vjerska i kulturna) baština prema Planu i programu katoličkog vjeronauka za osnovnu školu*

Od devetnaest navedenih općih ciljeva vjeronauka u osmogodišnjoj školi izrijeком se dva odnose na kulturno područje, u koje ubrajamo i zavičajnu baštinu.²¹ Većina ostalih ciljeva smjera njegovanju duhovne baštine kroz odgoj kršćanske savjesti, odgoj za život nadahnut Evandeljem i kršćanskim vrednotama, te upoznavanju kršćanske baštine i tradicije od pisanih dokumenata, preko njegovanja molitvenih i slavljeničkih običaja, pa sve do obilježavanja i slavljenja katoličkih blagdana i svetkovina liturgijskim slavljinama, pučkim pobožnostima, vjerskim običajima pojedinog kraja ili župne zajednice i sl.

U Planu i programu katoličkog vjeronauka za osnovnu školu iz 2006. uočavamo da se teme u kojima zavičajna, kulturna i/ili duhovna baština dolaze do izražaja u značajnom opsegu nalaze u svim razredima.

Tematske cjeline ili kataloške teme u tablici koja slijedi izdvojene su jer se u njima bilo u ključnim pojmovima, bilo u odgojno–obrazovnim postignućima izrijeком navode sadržaji zavičajne, kulturne ili vjerske baštine.

18 Usp. Nastavni plan i program za osnovnu školu, *Katolički vjeronauk*, MZOS, Zagreb, 2006, str. 338.

19 *Rječnik hrvatskog jezika*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga, Zagreb, 2000, »Baština«. Pojam baština prema: Anić, V. *Veliki rječnik hrvatskog jezika*, Novi liber, Zagreb, 1998, podrazumijeva: imanje koje je naslijeđeno, očevina, djedovina; zavičaj; ukupnost iz prošlosti sačuvanih i njegovanih kulturnih dobara. Isto za pojam »baština« preuzima i *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Novi liber, Zagreb 2002.

20 Usp. I. Maroević, *Sadašnjost baštine*, Zagreb, 1986, str. 33.

21 Usp. Nastavni plan i program za osnovnu školu, *Katolički vjeronauk*, MZOS, Zagreb, 2006, str. 336–337.

TABLICA 1: Prikaz tema o zavičajnoj, kulturnoj (i) ili duhovnoj baštini u osnovnoj školi

RAZRED	NASTAVNA CJELINA	NASTAVNA TEMA
1.	2.	1. Divan Božji svijet pjeva slavu Bogu
		4. Zahvalni smo Bogu za kruh i plodove zemlje
	4.	1. Došašće
		4. Božić — blagdan Isusova rođenja
	5.	3. Isus nas uči moliti
		6.
		7.
2.		
	2.	1. Biblija je najljepša knjiga
		2. Svijet je čudesan i tajnovit
	3.	1. Ljudi žive u nadi i iščekivanju
		2. Isus je očekivani Spasitelj
	4.	1. Mnogi su povjerovali Isusovoj ljubavi i dobroti
		3. Novi zavjet pripovijeda o Isusovu životu
	5.	2. Isus je trebao trpjeti, biti raspet i umrijeti
		Izborna tema
3.		
	2.	3. Dani kruha i zahvalnosti
		4.
		6.
4.		
	1.	1. Zajedno stvarati i čuvati svijet
		2. Sklad prirode i svijeta — susret s dobrim Bogom
		3. Čovjek u Božjem zrcalu i njegova zahvala Bogu
		3.
	6.	

	Izborna tema	3. Božja riječ i krštenje — hrvatski kršćanski korijeni
5.		
	2.	3. Kršćanstvo
	6.	1. Isus — neobični kralj — propovijeda Radosnu vijest o novome Kraljevstvu
	8.	2. Uzori vjere u hrvatskom narodu
	9.	1. Kada i gdje se pojavljuje molitva
		2. Kršćanska molitva — oblici, načini i vrijeme molitve
	Izborna tema	2. Biblija u filmu, književnosti ili likovnoj umjetnosti
		4. Živjeti u ritmu liturgijske godine: vrijeme kroz godinu, božićni ciklus
		5. Živjeti u ritmu liturgijske godine: vrijeme kroz godinu, uskrсни ciklus
6.		
	4.	2. Pastiri Kristove crkve
		3. Redovnici i redovnice u Crkvi
		4. Vjernici laici u Crkvi
	7.	1. Crkvene zgrade
		2. Liturgijski predmeti, jezik i glazba
		3. Kršćanski simboli i kratice
	8.	2. Glavni Marijini blagdani i molitve
	Izborna tema	3. Crkveno graditeljstvo
7.		
	5.	2. Kršćani na drugi način
	Izborna tema	1. Živjeti u ritmu liturgijske godine: vrijeme kroz godinu, božićni ciklus
		2. Živjeti u ritmu liturgijske godine: vrijeme kroz godinu, uskrсни ciklus
8.		
	2.	1. Svaki čovjek traži Boga
	4.	1. Korijeni kršćanstva na hrvatskom prostoru
		2. Pokrštenje Hrvata i ulazak u zajednicu kršćanskih naroda

		3. Društveni i vjerski život Hrvata u srednjem vijeku
		4. Uloga Crkve u promicanju hrvatskog školstva, kulture i znanosti
		5. Crkva u Hrvata za vrijeme svjetskih ratova i poraća
		6. Katolička crkva u Hrvata danas
	7.	3. Sudjelovanje u životu župne zajednice
	Izborne teme	1. Živjeti u ritmu liturgijske godine: vrijeme kroz godinu, božićni ciklus
		2. Živjeti u ritmu liturgijske godine: vrijeme kroz godinu, uskrсни ciklus

III. Metodčki pristupi sadržajima zavičajne baštine u vjeronauku prema HNOS–u

Kada govorimo o metodičkim pristupima, metodama i oblicima rada u nastavi, potrebno je posvijestiti dvije činjenice, a to su: da pojmovna i koncepcijska zbrka nigdje u pedagogiji nije tako velika kao u metodici nastave, pa tako i u vjeronaučnoj metodici; drugo, da ne postoji najbolja od svih metoda, tj. ona koja optimalno prenosi sve sadržaje svim učenicima svih dobnih grupa i svih školskih oblika. Nastavne metode i oblici rada koje predlaže HNOS, a koji su osobito pogodni za vjeronaučnu nastavu glede sadržaja zavičajne, kulturne i vjerske baštine, su npr. egzemplarno i zorno učenje, terenska, izvanškolska, istraživačka i iskustvena nastava, geštalt pedagoške metode i oblici rada te rad u skupini ili paru, a rjeđe individualni rad.

3.1. Usmjerenost poučavanja na učenika

Konceptualna promjena nastave prema HNOS–u proces poučavanja usmjerava na učenika, i time želi potaknuti: prilagodbu nastave pojedinačnim učeničkim potrebama; planiranje i pripremu rada prema sposobnostima učenika, stvarajući razlikovne sadržaje; učenicima prilagođen tijek i ritam poučavanja; prepoznavanje posebnosti učenika; ohrabrivanje učeničke samostalnosti itd²². Ovim novim shvaćanjem procesa učenja žele se postići sljedeći ciljevi²³: uvođenje učenika u

22 Usp. MZOS, *Eksperimentalni nastavni plan i program za osnovnu školu 2005/2006*, str. 12.

23 Usp. MZOS, *Vodič kroz HNOS za osnovnu školu*, Zagreb 2005, str. 8: »Razvoj je obrazovanja usmjeren prema procesima učenja kojima je cilj stjecanje temeljnih znanja, sposobnost rješavanja problema, pripremanje za izazove budućnosti i razvijanje svih sposobnosti učenika, a u duhu istinskih moralnih vrijednosti. Razvoj obrazovanja treba biti usmjeren i prema razvijanju sposobnosti promatranja, kritičkog razmišljanja, prosuđivanja i logičkog zaključivanja. Također je važno razvijanje sposobnosti aktivnog sudjelovanja u demokratskom društvu.«

istraživački usmjerenu nastavu, stjecanje trajnih i uporabljivih znanja, stjecanje sposobnosti i umijeća, razvijanje sposobnosti za rješavanje problema i donošenje odluka, razvijanje poduzetničkog duha²⁴, stjecanje socijalnih i moralnih navika i sposobnosti, povezivanje škole s društvenom okolinom i životom uopće²⁵. Ako pogledamo prijedloge koje HNOS donosi za metodičku obradbu nastavne teme, vidimo da se osobita važnost pridaje metodi praktičnih radova, koja od učenika zahtijeva aktivnost, razvija njegovu samostalnost, pomaže usvajanju novih vještina i rađa novom kakvoćom znanja. Zatim se predlaže metoda demonstracije, audiovizualna metoda koja podrazumijeva sve ono što učenici mogu doživjeti svojim osjetilima (modeli, slike, filmovi, pokusi, praktični radovi). Ova se metoda može primijeniti u različitim prostorima (učionici, školskom vrtu, muzeju, školskom dvorištu, župnoj crkvi). HNOS posebno predlaže iskustveno i istraživačko učenje i poučavanje uz pomoć zornih nastavnih sredstava, a nije poželjna predavačka nastava koja se temelji uglavnom na pisanoj ili izgovorenoj riječi²⁶. Ovakav pristup pridonosi tomu da učenici nauče kako djelotvorno učiti i kritički misliti, kako doći do informacije te je kritički razmotriti, procijeniti i upotrijebiti, kako samostalno razmišljati i postupati u skladu sa svojim razmišljanjem²⁷.

Budući da naš obrazovni standard inzistira na metodičkim pristupima koji učenike izravno uključuju u nastavu, posebno ističući iskustvenu i istraživačku nastavu²⁸, u daljnjem ćemo tekstu ukazati na neke njihove osnovne naznake.

3.2. *Iskustvena i istraživačka nastava*

Kad se u literaturi spominje iskustveno učenje, ono je najčešće povezano sa spektrom didaktičkih oblika²⁹, što nam govori da ono nije samo jedna od didaktičkih koncepcija, već ponajprije didaktički princip koji može biti ostvaren na različite načine³⁰. Modeli pod nazivom »iskustveno učenje« žele u školi omogućiti

24 Usp. MNOS, *Vodič, nav. djel.* str. 25.

25 Da bi se ostvarili zacrtani ciljevi nastave, svaki nastavni predmet prema HNOS–u je razdijeljen na otprilike 20 obveznih nastavnih tema i oko 5 izbornih. Svaka tema se može obrađivati od jednog do tri školska sata. Također se za svaku temu predlažu dva do pet ključnih pojmova i do osam novih stručnih nazivaka, s ciljem da ih učenik primjereno i s razumijevanjem usvoji, tako da mu postanu i ostanu trajno i uporabljivo znanje. Neki novi stručni nazivci i ključni pojmovi mogu se preklapati tako da neki stručni nazivci mogu biti izvedeni iz ključnog pojma, neki ga proširuju ili dopunjuju. Neke nastavne teme omogućuju povezivanje nastavnih sadržaja koji se obrađuju u više predmeta, pa se može ostvariti međupredmetna korelacija i omogućiti učenicima interdisciplinarnost i holistički pristup sadržaju, tj. cjelovito znanje. Usp. MZOS, *Vodič*, str. 27

26 Usp. MZOS, HNOS — *Moja nova škola*, Zagreb 2006.

27 Usp. *Isto*, str. 25.

28 Usp. A. Schwegler, *Werkstattunterricht und Lernlandschaften. Eine Einführung in die Methodik einer handlungsorientierten Unterrichtsform*, u: *KatBl* 125 (2000), 6, str. 405–412.

29 Usp. npr. J. Greving/L. Paradies, *Unterrichts–Einstiege. Ein Studien– und Praxisbuch*, Cornelsen, Berlin 1996, str. 88–221.

30 Pri tome je npr. riječ o procesima kao što su istraživanje, interpersonalna komunikacija, suradnja u rješavanju nekog zadatka, maštanje, kreativno pisanje, eksperimentiranje, igra, i sl.

učenje uključivanjem mnogih osjetila i s ciljem poticanja učenika da djeluju na svoju okolinu³¹. Stoga je osnovna namjera iskustvenog učenja dovesti učenike u neposredan doticaj i sučeljavanje sa stvarima i ljudima³², umjesto da im se pruža enciklopedijsko znanje za neku fiktivnu situaciju u budućnosti.

3.2.1. *Iskustveno učenje u vjeronauku*

Nadasve prihvaćen princip korelacije³³ pokazuje da vjeronaučna didaktika već desetljećima nastoji oko učenja koje bi bilo blisko iskustvu i onog koje je usmjere- no na iskustvo. U svakoj dobroj nastavi vjeronauka se nastoji početi od životne si- tuacije učenika, tj. od društvenog konteksta³⁴. Da bi se to iskustvo moglo tumačiti u vjeronauku i da bi ga se eventualno moglo nanovo kvalificirati, iskustva se tema- tiziraju i povezuju sa sadržajem iz vjerske tradicije. Ako to uspije, onda je to visoki didaktički rezultat na koji svaki vjeronauk može biti ponosan. No pored toga što je ispravno obuhvatiti životno i svakodnevno iskustvo, mi moramo promišljati o specifičnoj vrsti iskustva za kojim se u vjeronauku ide. Sukladno novom poimanju škole kao životnog prostora gdje se omogućuje cjelokupno učenje, vjeronauk bi se mogao usmjeriti na životno — relevantno iskustvo. Ako bi se on približio liturgij- skim, slavljeničkim, meditativnim, religiozno–estetskim, religiozno–simboličkim i dijakonijskim iskustvenim oblicima, to bi bilo specifično religijsko–pedagoško obogaćenje škole i specifični doprinos vjeronauka novoj školi³⁵. Svjedoci smo opa- danja religioznog iskustva učenika i vidimo da se više ne mogu pretpostavljati os- novne sposobnosti koje su važne za religijsko učenje kao, npr. sabranost, mirnoća, iskustvo zajedništva, slavlja, iskustvo zajedničkoga solidarnog djelovanja, otvara- nja stvaranju. Zato vjeronauk koji želi biti važan za život mora stvarati prilike da se dođe do ovakvih iskustava³⁶.

Budući da naša tema fokusira vjeronauk u odnosu prema zavičajnoj baštini, zanima nas koje su to mogućnosti za upoznavanje i očuvanje iste.

- 31 Uvođenjem obvezatnog školovanja nastaje pedagoški pokret koji djecu želi pripremiti na sve kom- pleksniji život i svijet. Početkom moderne škola se mogla shvatiti kao ustanova u kojoj se promiš- ljaju iskustva koja učenici donose iz svakodnevice. Već Pestalozzi (1746–1827) kritizira školu koja ne uzima u obzir životne potrebe djece i osobitosti njihova učenja, u kojem prije shvaćanja prethodi zornost, prije promišljanja iskustvena primjena. Slični glasovi su bili glasni početkom 20. st. kada su (Montessori, Freinet, pokret radne škole) nastale alternativne škole. Potreba iskustvenog učenja pojavljuje se opet u novije vrijeme, npr. sedamdesetih godina u Njemačkoj, gdje dolazi do reforme školstva u kojem do tada prevladava obrazovanje, refleksija, analiza, hipotetičko i diskurzivno pro- mišljanje.
- 32 O tome više u: Ch. Th. Scheilke, *Wie praxisförderlich ist die Religionspädagogik*, u: F. Schweizer/Th. Schlag (ur.), *Religionspädagogik im 21. Jahrhundert*, Herder, Freiburg 2004, str. 309–311.
- 33 Usp. NKU HBK, *Plan i program katoličkoga vjeronauka u osnovnoj školi*, Zagreb 1998, str. 10–19; također usp. HBK, *Program nastave katoličkog vjeronauka u osnovnoj školi*, Zagreb 2003, str. 7–33.
- 34 O tome više u: B. Porzelt, *Die Religion (in)der Schule. Eine religionspädagogische und theologische Herausforderung*, *Religionspädagogische Beiträge* 54 (2005), str. 17–30.
- 35 F. Schweizer, *Erfahrung–Dialog–Verantwortung*, u: *KatBl* 119, (1994) str. 247 i dalje.
- 36 Usp. H. G. Ziebertz/ B. Kalbheim/U. Riegel, *Religiöse Signaturen heute. Ein religionspädagogischer Beitrag zur empirischen Jugendforschung*, Herder, Freiburg 2003, str. 199–230.

3.2.2. Putevi učenja u vjeronauku

Osobitu ulogu u vjeronauku ima tzv. »hod prema realnosti«, gdje se traže tragovi, primjeri i dokumenti življene vjere, zatim praksa u kojoj se vježba biti kršćanin³⁷, dijalog s drugim nastavnim predmetima koji interpretiraju društvene i kulturne događaje itd. Osobito je važno upoznati učenika i s osnovnim činjenicama kršćanstva u njegovu kulturnopovijesnom, umjetničkom, socijalnom i etičkom izričaju. To znači da vjeronauk učeniku treba omogućiti da dođe u doticaj s kršćanskim korijenima svoje kulture, da uoči njezin sadržaj i poruku, kako bi kulturnu realnost u kojoj živi mogao upoznati i razumjeti³⁸.

Iskustvena vjeronaučna nastava čiji je sadržaj zavičajna, kulturna i vjerska baština nudi mnoge mogućnosti³⁹, kao npr.:

- susresti vjeru u konkretnom:⁴⁰ u susretu s angažiranim vjernicima učenici mogu spoznati kako vjera može postati konkretnom;
- doživjeti snagu vjere u djelovanju: iskustveno učenje može izoštriti pogled za to koliko biblijska poruka i kršćanska vjera zaista prožimaju život i djelovanje čovjeka (npr. za vrijeme intervjua ili karitativnog rada s angažiranim župljanima jedne župe);
- upoznavanje s kršćanskim korijenima svoje kulture;

37 Usp. Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz (ur.), *Die Bildende Kraft des Religionsunterrichts. Zur Konfessionalität des katholischen Religionsunterrichts*, Bonn 1996. Također je o ovoj problematici precizno i poticajno progovoreno u već spomenutom Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, *Schriften 80: Der Religionsunterricht vor neuen Herausforderungen*, Bonn, 16. veljače 2005.

38 Usp. A. Pavlović, *Putovima vjerskog odgoja*, Mostar 2005, str. 144

39 Faze iskustvenog učenja uglavnom slijede ovaj redoslijed: (1) početna faza — prve informacije o temi. Praktična provjera misaonih, materijalnih i problemskih obilježja. (2) dogovor učitelja i učenika o željenom rezultatu djelovanja. (3) faza rada — planiranje, priprema, proizvodnja, insceniranje, protokol. (4) faza vrednovanja — kontrola i kritika, vježbanje i utvrđivanje, objavljivanje. U iskustvenom učenju mogući su mnogi oblici insceniranja, kao npr. *radionica* — sat može biti usmjeren postizanju konkretnih produkata kao što je moguće u radionici, a ti su produkti učenicima od posebne vrijednosti. Učitelj je tada majstor, stručnjak, a učenici praktikanti kojima majstor pomaže i koji mogu promatrati njegov rad (eksperiment, modeliranje, skiciranje, računanje, sviranje, meditacija, molitva, askeza). *Ekspedicija* — nastava može biti terenska radi istraživanja obližnjih prirodnih ili društvenih datosti kao na ekspediciji. Učitelj je voditelj ekspedicije. *Kazalište* — nastava se može organizirati kao društveni događaj na pozornici i može predstaviti neko umjetničko djelo. Učitelj je režiser, a učenici se mijenjaju u ulogama glumaca i gledatelja. Učitelj vodi učenike da sami režiraju manje sekvence. *Župna zajednica* — nastava mora tu i tamo služiti zajedničkom razgovoru, igri i slavlju. Učitelj strukturira razgovore. On je voditelj razgovora (ili igre) i majstor ceremonije. Pomaže čuvanju pravila igre i pripremanju slavlja. Potiče učenike da vode razgovor, igra s njima i vodi slavlja. Usp. M. Hilbert, *Unterrichts-Methoden II: Praxisband*, Cornelsen, Berlin 2006, str. 396–449.

40 Vjeronauk se odvija uz pomoć konkretnih, religijski važnih objekata (npr. crkvena građevina) ili subjekata (ljudi u župnoj zajednici) ili je usmjeren na njih; naposljetku je riječ o jedinstvu teološke perspektive (npr. pastoralno–teološke ili arhitektonske) i ostvarenju sadržaja vjere (npr. govor na gori) i osobnog života.

- promicanje susreta i razumijevanja s ljudima različitih kultura, svjetonazora i vjera⁴¹;
- susret s društvom i prirodom;
- stupanje u dijalog s današnjom kulturom u školi i društvu poradi sinteze između vjere i kulture, vjere i života;
- posvijestiti temeljnu povezanost vjere i solidarnosti: u projektima i istraživanjima, u susretima i igrama mogu se naučiti razni modeli života u solidarnosti koji se nude kao alternativa prihvaćenim modelima unutar građanskog društva;
- raditi na nadilaženju rascjepa između prosuđivanja i djelovanja: iskustveno učenje nadilazi jaz između velikih riječi i malih djela; povezuje vjeru i kulturu življenja;
- učiti shvaćati Crkvu kao Crkvu u svijetu: susret s angažiranim kršćanima pokazuje da Crkva u svijetu ima svoje mjesto.

Implementiranjem iskustvenog učenja u nastavu, škola se otvara konkretnom životu i vrijeme školovanja se doživljava kao smisleno življeno vrijeme. Od velikih modela tzv. otvorene nastave⁴² za ovaj sadržaj su osobito pogodne projektna nastava i slobodni angažman, jer na raznovrstan način potiču istraživački i problem-ski⁴³ pristup novim sadržajima, cjelovito i trajno usvajanje znanja, a time i integraciju vjere i kulture.

Zaključak

Nepoznavanjem religioznog fenomena onemogućuje se mnogim suvremenici-ma, osobito onima koji su lišeni religiozne/vjerske pripadnosti, da, među ostalim, razumiju najveća djela naše umjetničke, književne, filozofske i druge baštine; onemogućuje im se da upoznaju svoj povijesni, kulturni i nacionalni identitet.

41 Usp. Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, *Der Religionsunterricht vor neuen Herausforderungen*, Bonn, 16. veljače 2005.

42 One, budući da su tzv. velike metode, obuhvaćaju gotovo sve male metode, tj. tehnike (usmjerene na praktično učenje, na poticanje samostalnosti i kreativnosti učenika), kao što su npr. asocijacije, brainstorming; *grupiranje*; konceptualno učenje; pripovijedanje; *fantazijsko* putovanje; razgovor; korespondencija; karta za učenje; igre; *memoriranje*; metarazumijevanje; *metaplaniranje*; umna mapa; recipročna nastava; kviz; križaljke; zidne novine; *tjedni* plan, metoda vođenja dnevnika i sl. U velike metode može se npr. ubrojati izrada biografije, *metoda* kreativnog pisanja (pisma, svi kreativni obl. pisanja pisama, psalama prema npr. A. Hoferu), rad na internetu, *eksperiment*, studija slučaja, *slobodan* rad, *rad* grupe i eksperta, *natjecanje* grupa, centri za učenje, *moderacija*, *metaplan*, *otvorena* nastava, *planska* igra, *metoda* poštanske torbe, *problemska* nastava, *igra uloga*, referati, situacijsko učenje, *učenje po postajama i sl.*

43 U govoru o metodama i oblicima rada ponajprije razlikujemo induktivnu i deduktivnu metodu, u koje ubrajamo sve ostale velike i male metode. Svaka od njih se odlikuje specifičnim metodičkim postupcima (kao npr. postavljanje pitanja, bilješke, javljanja); svaka posjeduje složenije metode (kao pripovijedanje, igru, razgovor, društvene oblike nastave) i strukturira velike metodičke sustave ili oblike (poput razredne nastave, svih metodičko–didaktičkih sustava, počevši s interpretacijsko–analitičkim itd., zatim slobodni rad, projektnu nastavu, promjenu mjesta učenja i sl.). Usp. npr. Kongregacija za kler, *Opći direktorij za katehezu*, KS, Zagreb 2000, 60–118; 139–162.

Budući da *Plan i program katoličkog vjeronauka za osnovnu školu* u značajnom opsegu otvara prostor sadržajima zavičajne, osobito duhovne i kulturne baštine, nepobitna je činjenica da je uloga vjeronauka u upoznavanju i očuvanju iste, tj. u njegovanju i očuvanju zavičajnog, kulturnog i vjerskog identiteta našeg naroda, neprocjenjiva.

HNOS tu zadaću uvelike olakšava, nudeći metodički instrumentarij za upoznavanje i njegovanje baštine svakoga pojedinog kraja Lijepe Naše, a u okvirima školske nastave. On nudi vjeronauku da »izide« iz učionice i ode do obližnje crkve, da obiđe svoju župnu zajednicu, upozna kulturnu i vjersku baštinu, pozove misionara na sat i uključi se u rad karitasa, a sve to u okvirima nastave.

THE ROLE OF CATECHISM CLASS IN THE NURTURING OF OUR NATIONAL HERITAGE IN PROMOTING THE CROATIAN NATIONAL EDUCATION STANDARD

Jadranka Garmaz

Summary

The author commences by discussing the role of today's schools in the education of our children, arguing that Catechism class plays a vital role in nurturing our national, but particularly our cultural and religious heritage, and stressing its importance in passing on knowledge about our spiritual, historical and cultural roots. The second section of the article includes a list of catalogued topics for elementary school Catechism which are rich in such content. In the third and final section the author suggests methodical approaches and various methods especially appropriate for the teaching of national heritage topics in Catechism class.

Results point to the immeasurable role of Catechism class in passing on knowledge about and in preserving the national, particularly the cultural and religious heritage of our people, and its integrational role in matters of faith and culture. Catechism class enables the student to build and preserve his national identity as he treads the path leading to a total humanization of the self, and as he develops the competence to shape his own life and to give form to fundamental human values in light of the Christian faith and based upon the cultural–historical and spiritual heritage of the Croatian people.

The value of Catechism class on the school curriculum today is inestimable due to its role in the realization of educational and socialization goals. The accomplishments made on the pedagogical level, which include also the acquisition of knowledge about the Croatian national heritage, are both an aid in preserving the cultural–historical and religious identity of our people and a guarantee that the same will not be lost.

Key words; the educational/pedagogical role of Catechism class, cultural and religious heritage, plan and program of Catechism class, experiential learning.